दि० 4-7-20 उपशास्त्री द्वितीय वर्ष, विषय व्याकरण
सिद्धान्त कौमुदी (कृदन्त प्रकरणम्)

1 हितम् — धा धातोः निष्ठा इति सूत्रेण क्त प्रत्यये अनुबन्ध लोपे, दधातेर्हिः इति सूत्रेण धा स्थाने हि आदेशे सति हित इति जाते कृदन्तत्वात् प्रातिपदिक संज्ञायां विभक्ति कार्ये।

2 दत्तः — दा धातोः निष्ठा इति सूत्रेण क्त प्रत्यये अनुबन्ध लोपे। दो दद्घोः इति सूत्रेण दा स्थाने दद् आदेशे सति दद् त इति जाते कृदन्तत्वात् प्रातिपदिक संज्ञायां विभक्ति कार्ये।

3 चक्राणः — कृ धातोः लिट् स्थाने लिटः कानज्वा इति सूत्रेण कानच् प्रत्यये अनुबन्ध लोपे। कानच्त्वात् द्वित्वे अभ्यासादि कार्ये चकृ आन इति जाते। इको यणचि इति यणे तथा अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि णत्वे कृते, कृदन्तत्वात् प्रातिपदिक संज्ञायां विभक्ति कार्ये।

4 जगन्वान् — गम् धातोर्लिटि लिट् स्थाने क्वसुश्च इति सूत्रेण क्वसु आदेशे, अनुबन्ध लोपे। द्वित्वे अभ्यासादि कार्ये। म्वोश्च इति सूत्रेण मकारस्य स्थाने नत्वे जगन्वस् इति जाते। उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः इति सूत्रेण नुमागमे अनुबन्ध लोपे। सान्त महतः संयोगस्य इति दीर्घे। कृदन्तत्वात् प्रातिपदिक संज्ञायां विभक्ति कार्ये। सुलोपे संयोगान्त लोपे जगन्वान् इति सिद्धम्।

5 पचन्तं चैत्रं ~~[illegible]~~ पश्य — पच् धातोः लट् स्थाने लटः शतृ शानचावप्रथमासमानाधिकरणे इति सूत्रेण शतृ प्रत्यये अनुबन्ध लोपे शप् प्रत्ययत्वात्, अतो गुणे इति पररूपे पचत् इति जाते। प्रातिपदिक संज्ञायां विभक्ति कार्ये।

अमरनाथ मिश्र
असि० प्रो० व्याकरण
सं०उ० सं०म०वि०
सुलतानपुर जिला

दिनाङ्क-पत्राङ्क: - २०३ प्रशास्त्री · प्रथमखण्ड व्याकरण

ग्रन्थनाम — लघुसिद्धान्तकौमुदी, विसर्गसन्धिप्र०

① विष्णुस्त्राता - ~~विष्णुस्त्राता~~ विष्णुः त्राता इत्यवस्थायां विसर्जनीयस्य सः इति सूत्रेण विसर्गस्य स्थाने सत्वे कृते विष्णुस्त्राता इति सिद्धम्।

२ हरिः शेते / हरिश्शेते — हरिः शेते इत्यवस्थायां वा शरि इति सूत्रेण विसर्गस्य स्थाने विकल्पेन विसर्गादेशे कृते हरिः शेते इति सिद्धम्। विकल्पपक्षे विसर्गस्य स्थाने सत्वे कृते स्तोः श्चुना श्चुः इति सूत्रेण श्चुत्वे कृते हरिश्शेते इति रूपम् भवति।

3 शिवोऽर्च्यः - शिवस् अर्च्यः इत्यवस्थायां ससजुषो रुः इति सूत्रेण रुत्वे अनुबन्धलोपे, शिवर् अर्च्यः इति रूपे अतो रोरप्लुतादप्लुते इति सूत्रेण उत्वे आद्गुणः इति गुणे तथा पूर्वरूपे कृते शिवोऽर्च्यः इति सिद्धम्।

४- शिवो वन्द्यः - शिवस् वन्द्यः इत्यवस्थायां ससजुषो रुः इति सूत्रेण रुत्वे अनुबन्धलोपे हशि चेति उत्वे आद्गुणः इति गुणे शिवो वन्द्यः इति सिद्धम्।

देवा इह - देवास् इह इत्यवस्थायां ससजुषो रुः इति सूत्रेण रुत्वे भोभगोअघोअपूर्वस्य योऽशि इति सूत्रेण यत्वे लोपः शाकल्यस्य इति सूत्रेण विकल्पेन यलोपे देवा इह इति सिद्धम्। विकल्पपक्षे देवायिह इति रूपं भवति।

अमरनाथ मिश्र (व्या०वि०)
रा० उ० सं० म० वि० सुलतानम
पट्टिया

दिनांक-५-७-२० उपशास्त्री प्रथमवर्ष व्याकरण अनिवार्य

लघुसिद्धान्तकौमुदी (विसर्गसन्धिप्रकरणम्)

१ भगो नमस्ते - भगोस् नमस्ते इत्यवस्थायां ससजुषोरुः इति सूत्रेण रुत्वे अनुबन्धलोपे, भो भगो अघो अपूर्वस्य योऽशि इति सूत्रेण यत्वे सति, हलि सर्वेषाम् इति सूत्रेण यलोपे सति ~~भोसे~~ भगो नमस्ते इति सिद्धम्।

२ अहर्गणः - अहन् गणः इत्यवस्थायां रोऽसुपि इति सूत्रेण नकारस्य स्थाने रुत्वे अनुबन्धलोपे अहर्गणः इति सिद्धम्।

पुनारमते - पुनस् रमते इत्यवस्थायां ससजुषोरुः इति सूत्रेण रुत्वे, पुनर् रमते इति दशायां रो रि इति सूत्रेण रलोपे, ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः इति सूत्रेण दीर्घे पुनारमते इति सिद्धम्

एष विष्णुः - एष सु विष्णुः इत्यवस्थायां एतत्तदोः सुलोपोऽकोरनञ्समासे हलि इति सूत्रेण सुलोपे एष विष्णुः इति सिद्धम्।

सैष दाशरथि रामः - स एष दाशरथी रामः इत्यवस्थायां सोऽचि लोपे चेत् पादपूरणम् इति सूत्रेण सुलोपे सति सैष दाशरथिरामः इति सिद्धम्।

अमरनाथ मिश्र
व्या.वि.
रा.उ.सं.म.वि.
[illegible] प्राचार्य